

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Ruské a české frazeologizmy o sociálním postavení (přátelství,
lásce). (Srovnávací studium frazeologického materiálu na základě
česko-ruských a rusko-českých slovníků)**

**Русские и чешские фразеологизмы о социальном положении
(о дружбе, любви). (Сопоставительное изучение
фразеологического материала на основе чешско-русских и
русско-чешских словарей)**

Karolína Kučerová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra germanistiky a slavistiky

Studijní program Filologie

Studijní obor Cizí jazyky pro komerční praxi

Kombinace angličtina – ruština

Bakalářská práce

**Ruské a české frazeologizmy o sociálním postavení (přátelství,
lásce). (Srovnávací studium frazeologického materiálu na základě
česko-ruských a rusko-českých slovníků)**

**Русские и чешские фразеологизмы о социальном положении
(о дружбе, любви). (Сопоставительное изучение
фразаологического материала на основе чешско-русских и
русско-чешских словарей)**

Karolína Kučerová

Vedoucí práce:

Doc. Mgr. Jiří Korostenski, CSc.

Katedra germanistiky a slavistiky

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně za použití jen uvedených pramenů
a literatury.

Plzeň, duben 2017.....Karolina Kučerová

Chtěla bych poděkovat vedoucímu mé práce Doc. Mgr. Jiřímu Korostenskému, CSc. za jeho pomoc, cenné rady a ochotné zodpovídání všech mých otázek.

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. TEORETICKÁ ČÁST	8
2.1 Frazeologie a idiomatika (IF)	8
2.2 Frazeologismus a jeho obecný význam.....	10
2.2.1 Klasifikace frazeologizmů.....	11
2.2.1.1 Třídění sémantické.....	11
2.2.1.2 Třídění konstrukční	12
2.2.1.3 Třídění podle funkce	13
2.2.1.4 Třídění podle původu.....	13
2.2.1.5 Třídění podle slovních druhů	14
2.2.1.6 Třídění podle vztahu ke spisovnému jazyku	14
2.2.1.7 Třídění podle báze vzniku.....	15
2.2.1.8 Třídění podle vztahu mezi jejich ustáleností a variantností	15
2.2.1.9 Třídění stylistické.....	16
2.2.1.10 Třídění kombinované nebo komplexní	16
2.3 Základní pojmy- IF ze sémantického hlediska.....	17
2.3.1 Homonymie.....	17
2.3.2 Synonymie	18
2.3.3 Opozitnost	18
2.4 Přístupy k frazeologizmům.....	19
2.4.1 Idiom	19
2.4.2 Binomiál.....	20
2.4.3 Kolokace	21
3. PRAKTICKÁ ČÁST	23
3.1 Frazeologizmy o sociálním postavení (<i>фразеологизмы о социальном положении</i>).....	24
3.1.1 Frazeologizmy o přátelství (<i>фразеологизмы о дружбе</i>)	24
3.1.2 Frazeologizmy o štěstí (<i>фразеологизмы о счастье</i>)	27
3.1.3 Frazeologizmy o rodině (<i>фразеологизмы о семье</i>)	28
3.1.4 Frazeologizmy o pravdě/nepravdě (<i>фразеологизмы о правде/неправде</i>)	29
3.1.5 Frazeologizmy o svobodě (<i>фразеологизмы о свободе</i>).....	30
3.1.6 Frazeologizmy o bohatství/chudobě (<i>фразеологизмы о богатстве и бедности</i>)	31
3.1.7 Frazeologizmy o lásce (<i>фразеологизмы о любви</i>)	32

3.2	Jiné frazeologizmy tohoto zaměření (<i>другие фразеологизмы этого направления</i>)	33
4.	ZÁVĚR	37
5.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	39
6.	РЕЗЮМЕ	41

1. ÚVOD

Jazyk se neustále vyvíjí. Ať už je to jazyk český, nebo cizí. Pokroky jsou zaznamenávány v mnoha oblastech jazykovědy, ale frazeologie dosud k velké změně nedospěla. V roce 2002, to znamená ne příliš dávno, byl vydán vůbec první frazeologický slovník v dějinách Ruska a České republiky, „Česko-ruský frazeologický slovník“ Valerija Mokienka a Alfreda Wurma. Ještě donedávna byl jediným dosavadním rusko-českým slovníkem „Rusko-český slovník frazeologický od Marie Martínkové, který byl vydán už v roce 1953 Státním pedagogickým nakladatelstvím v Praze. Ve své době to byla kvalitní literatura, která už ale dnešním normám neodpovídá.[14; s. 5]

Bakalářská práce s názvem Ruské a české frazeologizmy o sociálním postavení se teoreticky zabývá studiem frazeologie z obecného jazykového hlediska a prakticky analyzuje konkrétní frazeologický materiál. Má práce je tedy rozdělena na dvě části. V části teoretické definuji základní pojmy, figurující v idiomatice. V praktické části studuji frazémy konkrétního zaměření. Tuto práci jsem zpracovala proto, že frazeologické výrazy používáme téměř denně, i když o nich víme tak málo. Má práce má tedy za cíl poskytnout základní znalosti frazeologie, objasnit významy nejzákladnějších frazémů a porovnat je s ruskými.

V ruském jazyce se s idiomatickými výrazy často setkáváme. Dávají jazyku určité zabarvení a hlavně jej obohacují. Tyto výrazy jsou typické pro hovorový styl jazyka, a proto dělají problémy zejména cizincům, kteří se ruský jazyk učí. Aby studenti mohli lépe porozumět mluvenému nebo psanému slovu, je třeba se s těmito idiomy patřičně seznámit.[9; s. 5]

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Frazeologie a idiomatika (IF)

Bádání v oblasti IF se začalo rozvíjet až po druhé světové válce. Přispěl k tomu například Viktor Vladimirovič Vinogradov, navazující na studie Charlese Ballyho, švýcarského jazykovědce, který je mnohými považován za zakladatele frazeologické vědy. Poté následoval rozmach IF, co se týče teorie i praxe. Vzniklo mnoho publikací a příruček v mnoha zemích a to zejména v sovětském svazu. IF má samozřejmě vazby i s ostatními vědami. Existují nejrůznější způsoby klasifikace jevů, které označujeme jako idiomy či frazémy. Mohou zachycovat a popisovat mnohé společenské jevy, vztahy nebo chování, kterým je třeba přidělit jazykové vyjádření. Z hlediska etnografie frazeologie popisuje lidské zkušenosti, či kulturu (*mluvit do někoho jako do dubu, malovat čerta na zeď*). Souvislost s psychologií je vyjádřena příslovími (*sypat něco z rukávu, chodit v bludném kruhu*) z oblasti například psychických procesů nebo situací (*mít za ušima, nebyť dnešní*).

Další hesla IF vyjadřují formy chování nebo duševní postoje (*přehazovat si něco jako horký brambor, být z obliga, sekat latinu, neublížit ani kuřeti*). V poslední řadě je třeba zmínit i souvislost s logikou a historií (*dopadnou jako sedláci u Chlumce, pospíchat pomalu, být pátým kolem u vozu*).[3; s. 14-17]

Na našem území je jedna z nejcennějších publikací *Česká fraseologie (1864)* od Františka Šebka. Ve své době se pokoušel sestavit takový materiál, který bude prostředkem vzdělávání mládeže. Materiál, díky kterému budou lidé rozvíjet svůj mateřský jazyk. Jestliže má mít člověk dobré znalosti českého jazyka, nestačí pouze znalost gramatiky, ale i studium starších spisovatelů a literatury.[8; s. 1-2]

Z hlediska vymezení vztahu IF k jazyku nutno říci, že se vyvinula z lexikologie, jejíž byla součástí. Nyní na ni tedy navazuje a představuje její samostatnou složku. Ve starší terminologii se často užívalo pojmu **paremiologie**, který zahrnuje kromě přísloví a pořekadel i malé útvary jako hádanka nebo aforismus. Tento pojem je sice obecnější a nadřazenější IF, nicméně paremiologie nezahrnuje ustálené slovesné a jmenné výrazy. To je také důvod, proč už je tato věda pro dnešní lingvistiku nedostačující.[5; s. 10, 19]

Nyní si představíme několik definicí podle Františka Čermáka, který je v současné době největším českým odborníkem v oblasti idiomatické.

Frazeologie je poměrně mladá disciplína. Její jednotky můžeme nalézt ve všech jazykových disciplínách. Na našem území byla vydána publikace, zabývající se příslovím, ze které se dodnes čerpá. Mluvíme o *Mudrosloví* Františka Ladislava Čelakovského z roku 1852. Disciplína IF studuje frazémy a idiomy různých typů a vlastností. Často se může zdát, že IF se zabývá frázemi, což ale není pravdivé tvrzení. Fráze, na rozdíl od frazeologismu, je komunikační výraz bez konkrétního významu. „Existence frazeologie a idiomatické je zákonitým jevem každého jazyka, stejně jako jejich užívání je pro jejich specifické vlastnosti a výrazové možnosti odstíněným prostředkem jazykové kultury.“ [2; s. 24-26]

František Čermák definuje IF jako dva téměř překrývající se pojmy, přičemž frazeologie charakterizuje formální stránku jevu a idiomatická sémantickou stránku jevu (význam). Popisuje frazeologii také jako jev typický pro všechny sféry jazyka, do kterého zahrnuje též **příspěvky** (*Pozdě bycha honit*). [4; s. 211]

Jako další ze svých definicí uvádí, že IF je reprodukovatelné spojení slov, jehož význam je (zčásti nebo zcela) neodvoditelný z jeho jednotlivých komponentů. Zvláštností také je, že vzhledem k povaze těchto komponentů, složky v jiném spojení nefungují. [3; s. 17]

Ludmila Stěpanova [7; s. 7] jako definici uvádí: „Tento termín označuje jak část jazykovědy, studující frazémy, tak souhrn frazémů neboli frazeologických jednotek-FJ (*фразеологическая единица*). Neterminologicky se slova **frazeologie** (*фразеология*) používá též k označení specifického způsobu vyjadřování určitého jednotlivce nebo výrazových prostředků konkrétních oborů (politologická frazeologie apod.).“

Valerij Mokienko společně s Ludmilou Stěpanovou nás ve své publikaci seznamují s idiomatickou vědou, která do jisté míry narušuje sdělení logické informace, jež je přenášena fonetikou, gramatikou a lexikou – podle autorů třemi základními pilíři jazykového systému. „*Казалось бы, эта триада идеально обслуживает все потребности передачи человеческой мысли, собственно, - исчерпывает. Гармонию этой лингвистической троицы, однако, несколько нарушает фразеология.*“ [6; s. 7]

Základními znaky IF jsou ustálenost, reprodukovatelnost, známost, víceslovnost, nezaměnitelnost komponentu, sémantická nerozložitelnost a mnoho dalších.

Výrazivo IF můžeme hledat ve všech rovinách jazyka (kromě fonologické) a představuje jakýsi doplněk a obohacení prosté slovní zásoby.[3; s. 18, 20]

V novodobých učebnicích ruského jazyka (jako např. *Радуга по новому* – Nakladatelství Fraus) se můžeme s frazeologií setkat, nicméně tam není nijak široce rozebírána. Avšak, bez dostatečné znalosti této vědy, se mluvčí nestane plnohodnotným účastníkem komunikace.[14; s. 11]

Idiomatika, která je součástí každodenního života, podléhá neustálému vývoji. Stará spojení se přestávají používat a vznikají nová.

2.2 Frazeologismus a jeho obecný význam

Jazyková slovní zásoba je tvořena nejen slovy, ale také ustálenými spojeními výrazů. Frazeologismus/frazém/FJ (*фразаологический оборот/фразаологическая единица*), neboli syntakticky a sémanticky různorodá jednotka, je předmětem studií mnoha odborníků. V odborné literatuře se setkáváme s mnoha definicemi různých autorů, ale stále ještě neexistuje skutečně platné znění. Většina tvrzení se shodují v tom, že frazeologismem rozumíme spojení slovních tvarů s ustáleným významem. Frazeologismem lze nazvat kromě ustálených slovních spojení (*Как в воду глядел – Мít šestý смысл*) také pořekadla a přísloví (*Волков бояться-в лес не ходить – Кто се боjí, не смí до леса.*). [14; s. 60, 162]

František Čermák definuje a klasifikuje frazeologizmy s pomocí jeho anomálních znaků. Čím více těchto anomálií a zvláštností frazeologismus má, tím více je idiomatičtější a čím méně jich má, tím více se podobá běžné slovní zásobě.

Obecně můžeme v jazyce rozdělovat 3 skupiny frazeologizmů:

- 1) **Lexikální frazémy**, jiným slovem minimální (kombinace dvou a více morfémů v jednom frazeologickém spojení). Např. *kazisvět, jakžtakž, (dobrosrdečný, strašpytel)*. Tato slova plní funkci jednoslovného lexému.
- 2) **Kolokační frazémy** (kombinace lexikálních tvarů, které ale nemají funkci věty). Např. *na úkor něčeho, mít něčeho po krk*.
- 3) **Propoziční frazémy** (kombinace lexikálních tvarů, kolokací i klauzí s větnou funkcí). Např. *Vzduch je čistý. Jak si kdo ustele, tak si lehne. Zadarmo ani kuře nehrabe.*

Kolokací rozumíme jednotlivou větu v souvětí souřadném nebo podřadném. Tyto frazeologizmy už mají podobu hotové promluvy.[4; s. 211]

Dalším možným rozdělením frazeologizmů je dělení podle Václava Cvrčka na:

- 1) **neslovesné:** *zlaté ruce (=šikovné ruce)*
- 2) **přirovnání:** *spí jako dudek (=tvrdě)*
- 3) **binomiály:** *horem dolem, alfa a omega*
- 4) **slovesné:** *mít pro strach uděláno*
- 5) **větné:** *Kostky jsou vrženy; Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá; Únor bílý, pole silí; Dobrý den – celý den, bába leze komínem.*[1; s. 95]

2.2.1 Klasifikace frazeologizmů

IF představuje různorodou, lexikální a funkční rozmanitost a proto se zpravidla nedá klasifikovat podle jednoho kritéria. Starší lingvisté nerozdělovali frazeologizmy žádným specifickým způsobem, většinou bylo dostačující rozdělení IF na přísloví, pořekadla či přirovnání. V novějších publikacích se už uvádí bohatší rozdělení, která se většinou vztahují ke konkrétní vlastnosti nebo stránce FJ. Počet klasifikačních metod není konkrétně stanoven, vždy se jedná o různé přístupy.[5; s. 68]

2.2.1.1 Třídění sémantické

Tento druh třídění se v IF objevil jako první a dlouhou dobu byl i jediným, proto se mu dnes připisuje největší význam. Sémantická klasifikace představuje míru souvislosti (nebo nesouvislosti) významu celého spojení a významů jednotlivých komponentů. Na základě toho vzešlo třídění Charlese Ballyho, který uváděl **frazeologické skupiny** a **frazeologické celky**. V. V. Vinogradov vyděluje už tři skupiny, které si trochu podrobněji rozebereme.

- 1) **Frazeologická srůstání** (*фразаологические сращения*). Spojení, ve kterých komponenty nelze rozdělit a jejichž význam se nedá odvodit z jednotlivých částí frazému. Spojení má význam pouze jako celek. Komponenty frazeologických srůstů jsou většinou neměnné a ustálené, nelze je tedy zaměňovat za jiná slova.
(házet hrách na stěnu – dělat něco zbytečného)
- 2) **Frazeologické celky** (*фразаологические единства*). Ustálená spojení, jejichž význam mohl částečně vzniknout nebo být motivován z významů jeho částí.

Mezi členy těchto celků většinou nejsou takové vazby, jako v srůstech. Komponenty zpravidla lze zaměňovat synonymy.

(tahat za jeden provaz – dělat něco společně, vodit někoho za nos – klamat někoho)

- 3) **Frazeologická spojení** (*фразеологические сочетания*). Spojení, jejichž části mají po rozdělení smysl, přičemž význam celého frazému se skládá ze spousty významů jeho vlastních komponentů. Například spojení *bílé víno*: víno zde má svůj základní význam, ale slovo bílý má v tomto frazému odlišný význam, než ve spojeních např. *bílá barva, bílé šaty*. Další frazeologická spojení mohou být následující: *ronit slzy, slepá ulička* apod.

Jako pomyslnou pátou skupinu někdy lexikologové zmiňují i **frazeologické výrazy** (*фразеологические выражения*), které vyděluje i Nikolaj Maksimovič Šanskij. Řadíme sem spojení, která mají svůj ustálený význam, ale i jeho komponenty vystupují sémanticky jednotlivě (*Není všechno zlato, co se třpytí*).

2.2.1.2 Třídění konstrukční

V období Charlese Ballyho se do IF zahrnovala jen přísloví a pořekadla. Poté měly frazémy hlavně formu větnou.

- 1) **Fráze** (*фраза*) je pojem používající se pro všechny FJ, které mají větné vlastnosti. Většinou mívá podobu věty jednoduché a to buď holé, rozvité anebo s elipsou (vypuštěním jednoho větného členu). Řadíme sem fráze, jako *šaty dělají člověka, sláva mu stoupla do hlavy* apod. Méně vyskytující se jsou fráze v podobě složeného souvětí.
- 2) **Frazeologický obrat** (*фразеологический оборот*) tvoří největší a hlavně tvarově nejrozmanitější část veškerých frazeologizmů. Jako hlavní člen zde funguje sloveso a jen málokdy se vyskytuje v kombinaci se jmennou složkou. Frazeologické obraty mohou být: *udělat díru do světa, zůstat na ocet, udělat z komára velblouda*.
- 3) **Frazeologický výraz nebo rčení** (*фразеологическое выражение или пословица*) je spojení, kde se namísto slovesa vyskytuje substantivum, adjektivum, pronominum - zájmeno nebo příslovečný výraz, přičemž jejich uspořádání může být velmi rozmanité (*krokodýlí slzy, boj na život a na smrt*).

- 4) **Minimální frazeologická jednotka** (*минимальная фразеологическая единица*) je spojení, skládající se z jednoho neplnovýznamového a jednoho plnovýznamového slova, kdy nejběžnějším typem je spojení předložky a substantiva (*bez debaty*).

I tento typ třídění prošel jistými změnami. Ze začátku hlavní pohon přicházel z oblasti polské IF a uváděly se jen první tři typy. Konstrukční klasifikace není zřejmě tak váženým typem jako sémantická, ale v mnohém přináší obohacení do celé idiomatické vědy.

2.2.1.3 Třídění podle funkce

- 1) **FJ s nominativní nebo pojmenovávací funkcí** pokrývají všechny frazeologizmy kromě frází.
- 2) **FJ s komunikativní nebo výpovědní funkcí** jsou jednotky v podobě věty a řadíme sem jednotky s obecným ale i obrazným komunikativním obsahem (*Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá*).
- 3) **FJ s nominativně-komunikativní funkcí** je skupinou do jisté míry proměnlivou. Patří sem výrazy, které mají formu fráze, jiné zase vlastnosti obratu nebo rčení (*Nemaluj čerta na zeď*. – může fungovat jako fráze i obrat).
- 4) **FJ bez výrazné nominativní nebo komunikativní funkce** mnohdy označují citoslovcové a modální frazémy.

2.2.1.4 Třídění podle původu

V každém jazyce se IF rozděluje především na domácí a přejatou. Avšak, i ta přejatá se velmi rychle osvojuje. Podle tohoto kritéria vymezujeme následující typy:

- 1) **Frazémy, převzaté z Antiky**, konkrétně ze starověkých řeckých a římských dějin (*achillova pata* – dar, který může obdarovanému přinést neštěstí).
- 2) **Frazémy, převzaté z biblických a křesťanských pramenů** (*Sodoma a Gomora* – místo neřesti velký zmatek)
- 3) **Frazémy, související s dějinami společnosti** (*objevit Ameriku*)
- 4) **Frazémy, které vznikly z názvů literárních děl**
- 5) **Frazémy, přejaté z lidové slovesnosti** (*za sedmero horami*)

- 6) **Frazémy ze života a zkušeností lidu** jsou asi nejrozšířenější v oblasti IF a vznikly na základě pozorování prostého života (*silný jako medvěd*).
- 7) **Frazémy související s různými řemesly** (*kout železo dokud je horké*)
- 8) **Frazémy, které vznikly z různých zájmových činností lidí** (*karta se obrátila*)
- 9) **Frazémy, které vznikly z moderních výrobních odvětví** (*šlapat jako hodinky*)

2.2.1.5 Třídění podle slovních druhů

Slovnědruhově lze třídit jen ty frazémy, které jsou ekvivalentní se slovem, a jen v tomto případě se ve frazeologii slovnědruhové třídění uplatňovalo. V první etapě vývoje tohoto druhu členění se uváděly pouze slovesné, příslovečné, substantivní a adjektivní frazeologizmy. V současné době se již vymezuje 10 skupin podle všech slovních druhů.

- 1) **Substantivní:** *zlatá střední cesta*
- 2) **Adjektivní:** *neslaný nemastný, chudý jako kostelní myš*
- 3) **Slovesné:** *ztrácet půdu pod nohama*
- 4) **Příslovečné:** *mezi čtyřma očima*
- 5) **Zájmenné:** *tak či tak, ten nebo onen*
- 6) **Číslovkové a číslovko-jmenné:** *raz, dva, jedno-druhé*
- 7) **Částicové:** *jen tak-tak, na beton*
- 8) **Předložkové:** *ve světle (něčeho)*
- 9) **Spojkové:** *nehledě na to, na jedné straně*
- 10) **Citoslovečné:** *k věci*

Kromě výše uvedených deseti typů existují také frazémy, které nesou vlastnosti dvou (zřídka i více) slovních druhů současně, například frazém *na jedno kopyto* lze chápat jako adjektivní (ve významu stejný) i příslovečný (ve významu stejně). Z toho vyplývá, že slovnědruhová klasifikace není pouze přenesení podoby frazému a řadí se spíše mezi méně důležité klasifikace.

2.2.1.6 Třídění podle vztahu ke spisovnému jazyku

Tak jako ke každému jazyku, i v tomto druhu členění se k frazémům přistupuje jako ke **spisovným** a **nepisovným**. Za spisovné považujeme ty, které odpovídají základním již položeným kritériím spisovného jazyka, to znamená ty, které mají stálou spisovnou

stavbu, obsahují spisovné, a které jsou významově srozumitelné pro uživatele našeho jazyka.

Nespisovnou frazeologii lze dále podrozdělit na **nářečovou** a **slangovou**. Nářečové frazeologizmy mohou vyjadřovat například stejný obsah jako spisovný frazém nebo pojmy a obsahy, které ve spisovných spojeních naopak nenajdeme. Nářečová frazeologie se často plete a zaměňuje s **lidovou** IF. Lidové výrazy jsou starší a v této skupině vstupují do popředí zejména frazémy ze života, lidských zkušeností a co je důležité, obsahují frazémy nářečové a právě i spisovné.

Životní styly a zkušenosti byly často na mnoha místech velmi podobné a proto vznikly i **paralelní** frazeologizmy (slovenské *držať jazyk za zubami* a ruské *держатъ язык за зубами*). Do slangové frazeologie patří výrazy jako (*dát si šlofika* – zdřímnout si, *vzít roha* – utéct).

2.2.1.7 Třídění podle báze vzniku

Celá IF se dělí na **lexikální** a **syntaktickou**. Rozdělení závisí na tom, jestli principem vzniku frazému bylo slovní spojení – pak by se tedy jednalo o lexikální frazémy, nebo konstrukce spojení – syntaktické frazémy. Do lexikální IF patří, dá se říci, všechny předešlé frazémy v předešlých klasifikačních typech. U syntaktické IF je prostředkem ustálenosti její syntaktická stavba, u lexikální její slovní zásoba.

2.2.1.8 Třídění podle vztahu mezi jejich ustáleností a variantností

Jak již je známo, ustálenost je jeden z nejdůležitějších znaků IF, ale ani ten není vždy jednotlivými složkami frazému zcela zastoupen. Nedostatečná ustálenost může vypadat tak, že některá frazeologická spojení umožňují slovosledné záměny nebo záměny komponentů za synonyma, či alespoň částečně podobná slova. Variantnost v IF stojí v opozici proti ustálenosti. Hovoříme ale pouze o částečné opozitnosti, neboť i varianty a změny FJ jsou do jisté míry ustálené. Z hlediska těchto dvou proti sobě stojících vlastností a jejich vzájemného vztahu se vyčleňují následující typy frazémů:

- 1) **Petrifikované (ustálené) FJ:** Komponenty nelze zaměňovat, celé spojení nelze zužovat ani rozšiřovat. Jsou to jednotky s největší ustáleností. V oblasti IF jsou méně zastoupenou skupinou (*tichá voda břehy mele, já nic já muzikant*).

- 2) **Paradigmatické formy FJ:** Obsahují jednotky, jejichž nejméně jeden člen je ohebný. Ohebným členem většinou bývá komponent významově nejdůležitější. V některých paradigmatických spojeních se připouští i slovosledná záměna (*být bledý jako stěna, kámen úrazu*).
- 3) **Varianty FJ:** Frazémy, které se při zachování nebo částečné změně významu od sebe odlišují morfologickými, syntaktickými nebo lexikálními příznaky.
- 4) **Aktualizace nebo parafráze FJ:** Různé obměny frazémů, narušující jeho ustálenost z hlediska lexikální, morfologické a syntaktické podoby.

2.2.1.9 Třídění stylistické

Dříve se IF považovala za část odvětví stylistiky, a proto se vymezovalo stylistické třídění. Jako zlatou střední cestu v této kategorii vymezujeme IF **knižní** a **lidovou**. Lidovou frazeologií jsme se již zabývali v předešlém třídění. Ze stylistického hlediska se používá hlavně v hovorovém a uměleckém stylu. S ohledem na toto užití se nazývá právě hovorovou. Knižní frazémy se vyskytují hlavně v písemných formách projevu a řadíme mezi ně hlavně přejaté výrazivo.

Kromě knižních a lidových se můžeme setkat i s frazémami se žertovným, ironickým nebo vulgárním zabarvením.

2.2.1.10 Třídění kombinované nebo komplexní

Na rozdíl od nynějšího přístupu ke klasifikaci frazémů, tato skupina se vyznačuje zohledňováním více vlastností frazeologických jednotek a to za účelem dosažení objektivnějšího rozdělení. Starší rozdělení uvádělo **jednovrcholové**, **dvouvrcholové** a **vícevrcholové** frazémy. Tento způsob, který vzešel ze slovnědruhového principu, ze zvukových vlastností FJ a také z významových a větných vlastností FJ, už dnes zaniká.

Aktuálnější je rozdělení vycházející ze zařazení frazému do kontextu:

- 1) **Kontaktové** (mezi komponenty frazému lze vkládat slova z kontextu – *chlubit se cizím peřím*)
- 2) **Nekontaktové** (způsob zapojování členu stejným způsobem, přičemž se slova z kontextu nemohou vložit mezi členy frazému – *marná sláva*)
- 3) **Distanční** [5; s. 69-105]

2.3 Základní pojmy- IF ze sémantického hlediska

2.3.1 Homonymie

Homonymie (*омонимия*) je častý jev, běžný pro všechny jazyky. Ani ruský jazyk není výjimkou. František Čermák homonymii obecně definuje jako případ podobnosti dvou nebo více lexémů, přičemž jeden z komponentů se nazývá **homonymum**. Nejedná se však o významovou shodu. Je to vlastnost jazyka, která působí potíže při téměř každé analýze textu. Například české slovo *koruna* (platidlo x koruna stromu x královská koruna) či ruský výraz *ласка* (lasička x něha). Tato podobnost může vzniknout i vlivem odchylky ve jmenném rodě, nebo jiným přízvukem. [4; s. 212]

Důvodem vzniku homonym může být i hláskový vývoj, připodobnění slova ke slovu blízkému, anebo shoda slova přejatého se slovem domácím (slovo *kolej* představuje *stopu po kole vozu, vysokoškolskou ubytovnu a kolej tramvajovou*. Původem je toto slovo z latinského *collegium*). Dále existují tzv. **homofona** – slova, která stejně znějí, ale jinak se píší (*být/bít*) a **homografa** – slova, která se píší stejně a vyslovují jinak (*proudit* – v souvislosti s proudem, *proudit* – v souvislosti s uzením). Jedno z těchto slov bývá většinou méně používané. Homonymům blízká jsou **paronyma**, což jsou slova s podobnou formální strukturou (*ekonomie/ekonomika*). [1; s. 92]

Homonymie má spoustu charakteristických znaků, které se ale nevyskytují v oblasti přirovnání a to kvůli různému sémantickému statutu komponentů. Například výraz *tvrdý jako kámen* z důvodu jeho neúplné specifiky (na rozdíl od *tvrdý jako kov*) bývá z IF často vyřazován, protože více jeho variant je možných. [3; s. 105-106]

V oblasti idiomatiky se jedná konkrétně o **frazeologickou homonymii** (*фразеологическая омонимия*). Server wikipedie říká: „Některé frazeologismy mohou vytvářet frazeologickou homonymii, tedy dvojznačnost, resp. nejednoznačnost sdělení. V takovém případě je vždy nutno podle celkového kontextu sdělení (věty) usuzovat na to, zdali se jedná o přímý (původní) význam sousloví, anebo se jedná o jeho přenesený smysl, tedy že se jedná o skutečný frazeologismus.“¹

2.3.2 Synonymie

Synonymie (*синонимия*) je jev, kdy jsou si významy dvou různých lexémů náhodně podobné. Tyto dvě jazykové jednotky mají shodný, nebo velmi podobný význam. Například české *těžký/obtížný* a ruské *увлекательный/интересный*. Dvojice slov neboli synonyma, nazýváme také slovy souznačnými. Synonymie může být **úplná** (*lékařství/medicína*), která je poměrně vzácná a její podmínkou je možnost záměny synonymních slov v jakémkoli kontextu. Druhým a běžnějším typem je synonymie **částečná** neboli kvazisynonymie (*být/existovat*).

Kromě jednotlivých synonym se vyskytují i synonymické řady, jejichž jednotlivá synonyma se liší důrazem ve významu nebo stylovou charakteristikou. Pro příklad uvádím dvě řady s výrazy typickými pro hovorovou mluvu.

Chytrý: mazaný, moudrý, mít za ušima. Hloupý: pitomý, zaostalý, IQ tykve.[1; s. 92-93]

2.3.3 Opozitnost

Opozitností (*антонимия*) lze nazvat prostou antonymii (*studený jako led-pálit jako čert*), nebo komplementárnost/negaci (*mít na krku chomout-nemít na krku chomout*). Antonyma neboli slova opačného významu, jsou opakem synonym. [3; s. 123-124]

Protikladnost lze chápat také jako lexikální vztah mezi slovy, která mají společný pouze obecný význam (*muž/žena*). Nutno zdůraznit, že většina slov opozita nemá (*voda, auto*). Vydělujeme několik druhů opozitnosti:

- 1) **Graduální antonymie** (malý/velký). Řadíme sem dvojice lexémů, které nepokrývají celý obsah nadřazeného pojmu. Graduální antonymie je tvořena hlavně přídavnými jmény, která lze stupňovat.
- 2) **Kontradiktorická opozitnost** zahrnuje antonyma, která se navzájem doplňují a obě pokrývají nadřazený pojem. Tento druh opozitnosti má velmi blízko k negaci. (*živý/mrtvý, spát/nespat*).
- 3) **Konverzivnost** zahrnuje opozita, která vyjadřují opačné pohledy na skutečnost (*prodat/koupit, ženich/nevěsta*). Řadíme sem i vektorová opozita, vyjadřující opačnou činnost (*přiblížit se/vzdálit se*).

- 4) **Kontextová opozitnost** představuje lexémy, které sice systémově nejsou antonymy, ale i přesto se v některých textech mohou do protikladu dostat (*nepřijede s rodinou, ale sám*). [1; s. 93-94]

2.4 Přístupy k frazeologizmům

2.4.1 Idiom

Během studia frazeologizmů často narážíme na pojem **idiom** (*идиома*). Definice těchto dvou výrazů se, stejně jako frazeologizmus, téměř překrývají, tak hovoří František Čermák. Nicméně idiomu, jak již bylo řečeno, přisuzujeme významové rysy spojení.

Stejně tak jako frazém, i idiom nese znaky jako ustálenost, počet a funkce prvků, které mají většinou různou anomální povahu.

Paralingvistické idiomy spojují verbální jazyk s nejazykem. Jsou to frazémy, které se používají pro vyjádření gesta (*mávnout nad něčím rukou*). Tyto idiomy mají většinou dvojí význam ve smyslu vlastního gesta a vyjádřením nedbalosti nebo nezájmu. Idiom své komponenty přejímá z běžného jazyka. Pouze ojediněle je některá část idiomu idiomem samotným (*doprovodit někoho na poslední cestě/poslední cesta*). Z hlediska ustálených frazémů lze podle vztahu idiomu a pravidelného jazyka vymezit tři idiomatické typy:

- 1) **Idiomy primárního pojmenování** (často vysoce ekonomickým), které běžný jazyk nevyužívá (*vzít někoho za slovo, mít máslo na hlavě*).
- 2) **Idiomy paralelního pojmenování, které stojí proti pojmenování pravidelnému** (*jít do sebe – zamyslet se nad sebou, dát si dvacet – zdřímnout si*).
- 3) **Idiomy, které se v určitém významu nerealizují** (*leptat, lyžovat*). [2; s. 33, 34, 37]

Starší definice idiomu je „výraz, jehož smysl není odvoditelný z jeho částí“².

V knize Václava Cvrčka se dočteme, že kromě frazému se termín idiom také často používá. Mívá podobu kombinace adjektiva a substantiva (*psí počasí*) a dá se skloňovat.

[1; s. 95]

2.4.2 Binomiál

Binomiály jsou staré výrazy, používající se v mnoha jazycích (české *pes a kočka*, ruské *кошка и собака*). Charakterizujeme ho především jako kolokační idiom, který se skládá ze dvou komponentů stejného slovního druhu a mnohdy i formy (*Spejbl a Hurvínek, ze dne na den*). Tento typ frazému má většinou neměnný slovosled a často obsahuje propria, tj. vlastní jména. Mezi komponenty často bývají různé vztahy jako například synonymie nebo (*kočka a myš, déšť se sněhem*) nebo alternativnost (*vzestup a pád, peníze nebo život*). [2; s. 51-52]

Binomiál je především nositelem strukturně závislého významu. To znamená, že je částečně dán vztahy a opozicemi uvnitř slovního spojení. Pro srovnání uvádím následující idiomy: *bez hlavy a paty* (tento binomiál označuje celek naznačením krajních bodů celé škály-v tomto případě částí lidského těla), *vzestup a pád* (tato kombinace vyjadřuje děj, který přechází z prvního komponentu na druhý). Tyto opozice se dají dále členit na:

1) Vlastní:

- a) standardní (*aktiva a pasiva, rub a líc*)
- b) nestandardní (*nebe a dudy – dudy nejsou obvyklým opozitem*)

2) Nevlastní:

- a) standardní (*alfa a omega, od kolébky do hrobu*)
- b) nestandardní (*široko daleko*)

3) Komplementární:

- a) standardní (*rub a líc, v dobrém i ve zlém*)
- b) nestandardní (*kost a kůže*)

4) Konverzní: vzestup a pád

5) Synonymní:

- a) standardní (*zkáza a smrt*)
- b) nestandardní (*klam a mam – monokolokabilita*)

6) Homofonní:

- a) standardní (*den co den*)
- b) nestandardní (*z ničeho nic*)

Významovou stránku binomiálu lze dále klasifikovat na:

Identitu přímou (*škoda přeškoda*) a zprostředkovanou (*poprvé a naposled*), **diferenci** přímou (*peníze nebo život*) a zprostředkovanou (*prašit jako uhod'*) a **totalitu** přímou (*široko daleko*) a zprostředkovanou (*rok co rok*).[3; s. 100-102]

2.4.3 Kolokace

Spojení slov neboli víceslovná pojmenování (dříve sousloví), která mohou být ustálená či neustálená, nazýváme **kolokacemi**. „*Tvrký chléb* je kolokace a pojmenování neustálené, ale *žitný chléb* ustálené je. *Chléb náš vezdejší* je frazém. *Hradec Králové* je víceslovné proprium.“Pojmem proprium chápeme vlastní jméno. Ani předpoklad, že existují všechny části kolokace, není (alespoň v idiomatice) oprávněný. Například (*do třetice (všeho dobrého, (na) úkor (něčeho)*). Tato monokolokabilní slova se ve slovnících i v textech vyskytují pouze v těchto podobách a kombinacích. Jako samostatná slova nevystupují, neboť nemají vlastní význam.

Kolokace lze rozdělit na tzv. systémové a textové. Mezi **systémové** řadíme kolokace:

- 1) **Termínové** (*kyselina sírová*)
- 2) **Idiomatické** (*nechat někoho na holičkách*)
- 3) **Propriální** (*Ústí nad Labem*)

Textové kolokace mohou být:

- 1) **Běžné** (*studená voda*)
- 2) **Analytické** (*všímající si, byl by přišel*)
- 3) **Individuální metaforické** (*barvotisková melodie*)

V textu se také běžně vyskytují kombinace, které nelze kolokacemi nazvat. Říkáme jim **náhodné kombinace** (*že když, protože pak*).[4; s. 216]

Kolokační sousloví nemají podobu ani funkci věty, neboť komponenty kolokací jsou pouze slova. Mějme také na paměti, že kolokace je jen fráze/slovní spojení. Oproti tomu pojmenování kolokační/kolokabilita se užívají obecně pro všechny roviny, do které patří i binomiály.[3; s. 131-132]

Václav Cvrček rozděluje kolokace na čtyři typy.

- 1) **Systémově pravidelné** – víceslovné lexémy (*vysoká škola*)

- 2) **Systémově nepravdivé** – jeden komponent není součástí významu druhého slova (*ohnivá voda*)
- 3) **Textově pravidelné** – zcela běžná slovní spojení (*babička a dědeček*)
- 4) **Textově nepravdivé** – individuální autorské promluvy (*Chtěl jsem, aby ta harfa spinkala.* – Jan Skácel)

V jiném slova smyslu se kolokacemi rozumí pouze ty pravidelné. Například slovo *pes* má mnoho typických kolokací (*hlídací pes, pes štěká, venčit psa*). Jak již bylo výše zmíněno, v mnoha spojeních se vyskytují komponenty, které se používají pouze v jediném typu kolokace. Nazýváme je **monokolokabilními** (*krážem, dokořán, hin*) a jsou typické pro všechny typy ustálených slovních spojení. Samostatně tyto výrazy nevystupují, neboť nemají svůj vlastní význam a nelze tento monokolokabilní výraz vyměnit za jiný. Významově srozumitelné jsou až celé kolokace (*projít křížem krážem, otevřít dveře dokořán, být z něčeho hin*). Tyto spojení mohou mít někdy více možných variant (*otevřít dveře/okno/ústa dokořán*) a některé mají naopak zcela neměnnou povahu (*pozdě bycha honit*).[1; s. 85-86]

3. PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části prezentuji konkrétní frazeologizmy specifického zaměření. K výběru těch nejpoužívanějších jsem kromě slovníku Valerija Mokienka a Alfreda Wurma použila také dílo Františka Ladislava Čelakovského.

Slovní zásoba ruského a českého jazyka se liší foneticky, morfologicky i syntakticky. Ruština má odlišný systém tvoření slov a proto i o mnoho bohatší slovní zásobu. Obohacování ruskojazyčné slovní zásoby probíhalo už od samého počátku existence tohoto jazyka. V současné době okolo 20% veškerých slov tvoří slova přejatá z jiných jazyků, například ze staroslověnského jazyka (nejstarší výpůjčky), z finštiny, tatarštiny nebo z řeckého jazyka. Odpůrcem přejímání cizích slov byl Vladimir Iljič Lenin. Zastával názor, že přejímkami a jejich nesprávným používáním se ruský jazyk kazí a lze místo nich používat synonyma.

Ruský jazyk používá více slov složených (*город-партнёр* – *partnerské město*), oproti tomu české výrazy jsou více kondenzované. Mezi jazykem ruským a českým dochází často k významovým rozdílům, např. slovo *масло* neznamena jen *máslo*, ale i *olej*. [9; s. 45-48]

Součástí ruskojazyčné slovní zásoby je i rozsáhlá skupina slov, známá pod názvem **zrádní přátelé** (*ложные друзья*). Jsou to rusko-česká homonyma, která v obou jazycích stejně znějí, avšak význam mají zcela odlišný. Jsou obtížná zejména pro překladatele, protože jejich ekvivalent nelze ani nijak odvodit. Mezi tato problémová slova patří například

отказ (odmítnutí) *ходка* (завет)

- obě tato slova mají stejný původ - vznikla od slova *отказать*/odkázat a v obou jazycích jsou podstatným jménem slovesným

дело (věc, záležitost) x *дѣло* (пушка)

- na rozdíl od předešlé dvojice, každé toto slovo má původ odlišný. První výraz vznikl od slova *делать* a český termín je synonymem slova kanon, které vzniklo přejímkou z italského *cannone*⁴.

Méně problémovou skupinou jsou rusko-české dvojice protikladného významu (**enantiosémie**), protože je již známá a ne příliš obsáhlá. Jde o slova jako *черствый* (okoralý) x *čerstvý* (свежий), *вонь* (zápach) x *вůně* (запах), *ослава* (ostuda) x *oslava* (празднование), *запомнить* (zapamatovat si) x *запоменout* (забыть). [10; s. 29]

Frazeologizmus, který nemá přímý ekvivalent v cílovém jazyce, nazýváme bezekvivalentním (*бить баклуши* – *chytat lelky*). V níže uvedených podkapitolách se takové frazémy často vyskytují (9, 22, 35). Mnoho frazeologizmů přímý ekvivalent v cizím jazyce má a jsou tedy snadno přeložitelné (28, 44). Ekvivalentnost frazeologizmu se určuje například podle existence/neexistence frazeologizmů se stejným frazeotvorným principem v cizím jazyce. Kromě bezekvivalence můžeme ekvivalenty rozdělit na úplné a částečné (1, 20, 32).³

3.1 Frazeologizmy o sociálním postavení (*фразеологизмы о социальном положении*)

3.1.1 Frazeologizmy o přátelství (*фразеологизмы о дружбе*)

RUSKÉ

1. друг сердца

- milovaný/vyvolený, muž/žena srdce
  - úplná ekvivalence
  - dva komponenty
- [15; s. 69]

2. мне не дорог твой подарок –

дорога твоя любовь.

- dobré vztahy jsou více než drahé dárky
- přísloví – úryvek z ruské národní písně „По улице мостовой“
- úplná ekvivalence
- sedm komponentů

3. не имей сто рублей, имей сто друзей.

- dobrý přítel je nad zlato
- přísloví – pochvalné vyjádření
- bezekvivalentní frazeologizmus (doslovný překlad: Neměj sto rublů, měj sto přátel.)
- šest komponentů

5. друг друга стоят

- víceekvivalentní frazeologizmus bez přímého ekvivalentu (možné překlady: jeden jako druhý, mohou si podat ruce, jeden za osmnáct a druhý bez dvou za dvacet)
- tři komponenty

7. закадычный друг

- nejlepší přítel
- částečná ekvivalence (закадычный = důvěrný)
- dva komponenty [16; s. 210]

9. водой не разольёшь

- nerozluční přátelé
- bezekvivalentní frazeologizmus (doslovný překlad: vodou nikoho neoddělíš)
- tři komponenty

4. хлеба нет - и друзей не бывало.

- v nouzi poznáš přítele
- přísloví – užívá se při projevu lítosti, když člověk opouští přítele, protože mu toto přátelství už nebude přinášet výhody
- částečná ekvivalence
- tři komponenty [14; s. 216, 225, 259]

6. друг ситный

- starouši, brácho – oslovení přítele
- částečná ekvivalence (ситный = prosévaný)
- dva komponenty

8. быть на дружеской ноге

- být s někým v přátelském vztahu
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: být na přátelské noze)
- čtyři komponenty

10. жить душа в душу

- být jedno tělo a jedna duše
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: žít duše s duší pohromadě)
- čtyři komponenty [12; s. 30, 49, 87]

ČESKÉ

11. domácí přítel

- друг дома, друг семьи, любовник
- úplná ekvivalence
- dva komponenty [13; s. 423]

13. přítel a bratr veliké slovo, nehned se jich dostane

- друг и брат великое дело, не скоро его добудешь.
- úplná ekvivalence - přísloví
- devět komponentů

15. lepší přátelstvo, než peníze

- друг денег дороже.
- úplná ekvivalence - přísloví
- čtyři komponenty [11; s. 278]

17. přítel starý lepší než dva noví

- старий друг лучше новых двух.
- úplná ekvivalence – přísloví
- šest komponentů [11; s. 279]

12. upřímný přítel za bratra

- друзья прямые что братья родные.
- úplná ekvivalence - přísloví
- čtyři komponenty

14. různí-li se obyčeje, nebudou přátelé

- не сойдутся обычи, не будут друзья.
- úplná ekvivalence – přísloví
- čtyři komponenty

16. své přátele množ, a otcových si važ

- своих друзей наживай, а отцовых нетеряй.
- úplná ekvivalence – přísloví
- sedm komponentů

Můžeme se setkat i s několika variantami různého frazému. České spojení *jeden jako druhý* (5) Mark Issakovič Dubrovin a Olga Parolková [12] překládají jako *одного поля ягода* (v těsném překladu z *jednoho pole plod*. Ekvivalent Ludmily Stěpanové [16] *друг друга стоят* je z hlediska komponentů zcela odlišný, nicméně český překlad je stejný.

3.1.2 Frazeologizmy o štěstí (*фразеологизмы о счастье*)

RUSKÉ

18. счастливая звезда

- štěstí, klika
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: šťastná hvězda)
- dva komponenty [15; s. 332]

19. бережного бог бережёт.

- Bůh přeje připraveným.
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: opatrného Bůh ochraňuje)
- tři komponenty [14; s. 144]

ČESKÉ

20. štěstěna se usmála (na koho)

- фортуна улыбнулась (кому)
- úplná ekvivalence (rozdíl v předložce)
- dva komponenty
- sémanticky shodné s: **Štěstí se usmálo (na koho)**
- счастье улыбнулось (кому)

- úplná ekvivalence (rozdíl v předložce)
- dva komponenty

21. bourat si štěstí

- разрушать свое счастье
- úplná ekvivalence
- dva komponenty

22. má víc štěstí než rozumu

- дурака бог бережёт
- bezekvivalentní frazeologizmus (doslovný překlad: у него больше счастья, чем ума)
- pět komponentů

23. zkoušet/zkusit štěstí

- пытаться/попытаться счастье
- úplná ekvivalence
- dva komponenty

24. můžeš (ještě) mluvit o štěstí

- можешь считать, что тебе ещё повезло
- částečná ekvivalence (druhý možný ekvivalent: счастлив твой бог)
- tři komponenty

25. šlapat si po štěstí

- не видеть своего счастья, отказываться от своего счастья
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: наступать на свое счастье)
- tři komponenty [13; s. 524]

26. snadno najít štěstí, a ztratit snáze

- легко найти счастье , а потерять легче
- úplná ekvivalence
- šest komponentů

27. neštěstí nechodí po horách, ale po lidech

- беды не по лесу ходят, по людям
- úplná ekvivalence
- sedm komponentů [11; s. 186, 192]

3.1.3 Frazeologizmy o rodině (фразеологизмы о семье)

RUSKÉ

28. в гостях хорошо, а дома лучше

- všude dobře, doma nejlíp
- úplná ekvivalence
- šest komponentů [14; s. 151]

ČESKÉ

29. jsou jedna rodina

- они сплочены/повязаны (как одна семья)
- úplná ekvivalence
- tři komponenty [13; s. 436]

30. každá krajina člověku otčina

- всякая страна человеку отчество
- částečná ekvivalence (strana = země/stát/světová strana)
- čtyři komponenty [11; s. 277]

31. muž je hlava rodiny (a žena krk)

- муж это голова а жена—шея
- částečná ekvivalence (v ruském ekvivalentu slovo rodina chybí)
- čtyři komponenty [17; s. 100]

3.1.4 Frazeologizmy o pravdě/nepravdě (*фразеологизмы о правде/неправде*)

RUSKÉ

32. ложь во спасение

- milosrdná lež
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: благочестивая ложь)
- tři komponenty

34. глупый да малый правду говорят

- děti a blázni mluví pravdu
- částečná ekvivalence (глупый = hloupý)
- pět komponentů

36. когда деньги говорят, тогда правда молчит

- když promluví peníze, pravda zmlkne
- úplná ekvivalence
- šest komponentů

ČESKÉ

38. zbožná lež

- ложь во спасение
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: благочестивая ложь)
- dva komponenty

33. правду – матку резать в глаза

- říkat pravdu do očí
- částečná ekvivalence
- pět komponentů [15; s. 145, 266]

35. неродись умён а родись счастлив/правда хорошо но счастье лучше

- kapka štěstí nad bečku moudrosti
- bezekvivalentní frazeologismus (doslovný překlad: ne třeba rodit se chytrým, ale šťastným/pravda je dobrá, ale štěstí lepší)
- pět komponentů

37. вся правда в вине

- ve víně je pravda
- úplná ekvivalence
- čtyři komponenty [17; s. 37-138]

39. правда правдоуcí

- чистая (святая) правда
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: čistá/svatá pravda)
- dva komponenty

40. to už není ani pravda

- очень давно это было
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: это уже и неправда)
- pět komponentů

42. popravdě řečeno

- по правде говоря
- úplná ekvivalence
- dva komponenty

44. má úplnou/svatou pravdu

- он абсолютно прав
- úplná ekvivalence
- tři komponenty

46. dát (komu) za pravdu

- согласиться с кем/подтвердить чью правоту
- úplná ekvivalence
- tři komponenty [13; s. 273, 405, 406]

41. podívat se pravdě do očí

- посмотреть правде в глаза
- úplná ekvivalence
- čtyři komponenty

43. jít s pravdou ven/kápnout božskou

- говорить всю правду, признаться
- částečná ekvivalence
- čtyři/dva komponenty

45. musí mít vždycky pravdu

- он никогда не ошибается
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: он должен быть всегда прав)
- čtyři komponenty

3.1.5 Frazeologizmy o svobodě (*фразеологизмы о свободе*)

RUSKÉ

47. вольный казак

- svobodný kozák (svobodný a na nikom nezávislý člověk)
- úplná ekvivalence
- dva komponenty

48. отрезанный ломоть

- postavit se na vlastní nohy
- bezekvivalentní frazeologismus (doslovný překlad: odříznutý krajíc)
- dva komponenty[14; s. 33, 95]

ČESKÉ

49. svoboda nad zlato/dražší ptáčkovi větvička než zlatá klec

- птичке ветка дороже золотой клетки
- úplná ekvivalence
- šest komponentů [17; s. 174]

3.1.6 Frazeologizmy o bohatství/chudobě (*фразеологизмы о богатстве и бедности*)

RUSKÉ

50. ни кола ни двора (у кого)

- nemá ani střechu nad hlavou, je chudý jako kostelní myš
- bezekvivalentní frazeologizmus (doslovný překlad: není kůl, není dvůr)
- čtyři komponenty [14; s. 88,184]

51. дарёному коню в зубы не смотрят

- darovanému koni na zuby nehled'
- úplná ekvivalence
- pět komponentů

52. ни за какие богатства

- ни в коем случае
- ani za zlaté prase
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: za žádné bohatství)
- čtyři komponenty [16; s. 39]

ČESKÉ

53. čím více peněz, tím více starostí

- больше денег, больше и хлопот
- úplná ekvivalence
- šest komponentů

54. lépe žít v chudobě, nežli v hanobě

- лучше жить в тесноте, чем в обиде
- částečná ekvivalence (теснота = nedostatek prostoru, tíseň; обида = potupa)
- šest komponentů [11; s. 207, 210]

3.1.7 Frazeologizmy o lásce (*фразеологизмы о любви*)

RUSKÉ

55. любовь зла/любовь слепа

- láska je slepá
- úplná ekvivalence
- dva komponenty

56. любовь с первого взгляда

- láska na první pohled
- úplná ekvivalence
- čtyři komponenty

57. любви все возрасты покорны

- láska kvete v každém věku
- částečná ekvivalence (покорны = послушné, pokorné)
- čtyři komponenty

58. любовный треугольник

- milostný trojúhelník
- úplná ekvivalence
- dva komponenty[15; s. 148]

59. излюбви к искусству

- z lásky k práci, nebo činnosti i bez výhod
- částečná ekvivalence (искусство = umění)
- čtyři komponenty[16; s. 379]

ČESKÉ

60. stará láska nerezaví

- старая любовь не скоро пресекается
- úplná ekvivalence
- tři komponenty

61. cizího muže políbíš, sebe zahubíš

- чужаго мужа полюбить, себя погубить
- úplná ekvivalence
- pět komponentů[11; s. 294, 296]

62. nemá ho nikterak v lásce

- frazeologismus srovnatelný s: nemůže přijít někomu na jméno
- он его не (слишком) любит; он его недолюбливает
- úplná ekvivalence
- pět komponentů

63. opičí (mateřská) láska

- слепая родительская
- bezekvivalentní frazeologizmus (doslovný překlad: обезьянья любовь)
- dva komponenty

64. samou láskou by ji snědl

- он любит её
- bezekvivalentní frazeologizmus
(doslovný překlad: он от любви так бы и съелеё)
- čtyři komponenty

66. buď té lásky

- víceekvivalentní frazeologizmus
s přímým ekvivalentem (možné
překlady: будь так любезен; сделай
милость)
- tři komponenty

65. pro lásku boží

- ради всего святого; ради Христа
- bezekvivalentní frazeologizmus
(doslovný překlad: ради любви
божьей)
- tři komponenty

67. služebnice lásky

- жрица любви
- bezekvivalentní frazeologizmus
(doslovný překlad: служительница
любви)
- dva komponenty
[13; s. 268]

3.2 Jiné frazeologizmy tohoto zaměření (*другие фразеологизмы этого направления*)

RUSKÉ

68. вить верёвки (из кого)

- víceekvivalentní
frazeologizmus částečným
ekvivalentem (možné překlady: водит
někoho на provázku, utáhnout někoho
на ваžené нудли, обтоčit si někoho
кolem prstu)
- doslovný překlad: vít lana
- dva komponenty

69. попасть впросак

- víceekvivalentní frazeologizmus
s částečným ekvivalentem (možné
překlady: octnout se в узkých, dostat
se do бранды)
- doslovný překlad: minout past
- dva komponenty

70. расхлёбывать кашу

- co si kdo nadrobí, to si sní
- částečná ekvivalence (doslovný překlad: rozplétat kaši)
- dva komponenty

72. каков привет, таков ответ

- víceekvivalentní frazeologismus s částečným ekvivalentem (možné překlady: na hloupou otázku hloupá odpověď; jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá)
- jak se budeme chovat my k ostatním, tak se budou chovat oni k nám
- doslovný překlad: jaký pozdrav, taková odpověď
- čtyři komponenty

74. цыплять по осени считают

- víceekvivalentní frazeologismus bez přímého ekvivalentu (možné překlady: nechval dne před večerem, neříkej hop, dokud nepřeskočíš)
- čtyři komponenty[14; s. 23-261]

71. за двумя зайцами погонишься – ни одного не поймаешь

- nelze sedět jedním zadkem na dvou židlích
- ten, kdo dělá dvě věci najednou, nedosáhne dobrého výsledku ani v jedné z nich
- bezekvivalentní frazeologismus (doslovný překlad: za dvěma zajíci se honíš, ale žádného nechytíš)
- osm komponentů

73. любишь кататься - люби и саночки возить

- bez práce nejsou koláče
- bezekvivalentní frazeologismus (doslovný překlad: rád-li se vozíš, měj rád i tahání saní)
- šest komponentů

75. замкнуться в себе

- uzavřít se do sebe
- částečná ekvivalence (замкнуться = uzamknout se)
- tři komponenty

76. излить душу

- vylít si srdce
- částečná ekvivalence (doslovný překlad = vylít duši)
- dva komponenty

78. камень с души свалился

- spadl kámen ze srdce (ulevilo se)
- úplná ekvivalence
- čtyři komponenty

80. один как перст

- sám jako kůl v plotě
- částečná ekvivalence (перст = prst)
- tři komponenty

82. сжечь корабли

- spálit za sebou mosty
- bezekvivalentní frazeologizmus (doslovný překlad: spálit lodě)
- dva komponenty

84. терять почву под ногами

- ztrácet (pevnou) půdu pod nohama
- úplná ekvivalence
- čtyři komponenty

77. ка крыба в воде

- být jako ryba ve vodě (ve svém živlu)
- úplná ekvivalence
- čtyři komponenty

79. лить крокодиловы слёзы

- lít/ronit krokodýlí slzy
- úplná ekvivalence
- tři komponenty

81. последня якапля

- poslední kapka
- úplná ekvivalence
- dva komponenty

83. терять голову

- ztrácet hlavu
- úplná ekvivalence
- dva komponenty

85. хватать звёзды с неба

- udělat díru do světa
- bezekvivalentní frazeologizmus (doslovný překlad: chytat hvězdy z nebe)
- čtyři komponenty

86. читать между строк

- číst mezi řádky
- úplná ekvivalence
- tři komponenty[12; s. 96-310]

Všech 86 česko-ruských frazeologizmů tvoří hlavně frazémy s úplnou ekvivalencí a to přesně 40 slovních spojení. Dále pak s ekvivalencí částečnou ve 30 spojeních. Nejméně početnou skupinou jsou bezekvivalentní frazeologizmy, kterých je v praktické části pouze 16. Další specifickou skupinou jsou frazémy, které mohou mít dva nebo více možných ekvivalentů v druhém jazyce. Nazvali jsme je víceekvivalentními.

Bezekvivalentnost je většinou způsobena tím, že spojení obsahuje komponenty sémanticky zcela odlišné od významu celého frazému, a proto nelze překlad v cílovém jazyce vyvodit z jazyka výchozího (22, 50, 85).

Podobný příznak nesou frazémy částečně ekvivalentní, které obsahují většinou jen jeden antonymní nebo synonymní komponent (7, 30, 34).

Bezproblémovou skupinou jsou spojení s úplnou ekvivalencí, které mají překlad zcela shodný nebo dosti podobný (28, 42, 61).

Průměrné počty komponentů ve všech skupinách jsou dosti různé. Většina slovních spojení je složena v průměru ze tří komponentů (19, 25, 32), některé ze šesti i více (49, 54, 71). Přísloví jsou zpravidla delší (2, 3, 4).

Výše uvedené frazémy lze stručně charakterizovat také z hlediska morfologického. Některá spojení obsahují infinitivní formy slovesa (8, 10, 23), frazém (2) je tvořen krátkými formami přídavného jména, jiná spojení jsou vyjádřena imperativem neboli rozkazovacím způsobem (3, 16, 66). Některé frazémy mají tvar 3. osoby jednotného čísla (27, 31, 20) stejně jako frazém (36), který vystupuje v této osobě zároveň i v čísle množném. Kromě rozdílů ve významu, v ekvivalenci a v komponentech je tedy každý frazeologismus jiný z hlediska lexikálního.

4. ZÁVĚR

Ruský a český jazyk patří do rodiny slovanských jazyků, takže jejich krása spočívá ve vzájemné podobnosti. Jako ve všech jiných jazycích, tak i v ruském a českém, představují frazeologizmy jakousi zvláštnost, lexikální obohacení a zároveň i problematiku správného a jasného porozumění. A to bylo důvodem pro vznik této kvalifikační práce. Ustálená slovní spojení používáme dnes a denně nehledě na to, že o nich víme tak málo. Úkolem této práce tedy bylo dostat idiomatickou vědu do podvědomí čtenáře.

Teoretická část je věnována výkladu o frazeologizmech a teorii s nimi spojené. V prvních kapitolách jsme se seznámili s krátkou historií této vědy, dále s hlavními definicemi a myšlenkami významných lingvistů, stručně jsme charakterizovali tři základní lingvistické vztahy a na konci této části jsme vymezili kritéria členění frazeologizmů.

Praktická část navazuje na teoretickou a snaží se obecné informace z první části správně aplikovat v podkapitolách části druhé. Uvedeny jsou frazeologizmy určitých zaměření, přičemž každá jednotka je doplněna krátkou charakteristikou. Připojená je též analýza ruského a českého frazeologického materiálu ve vzájemném porovnání, ze které vyplývá, že nejvíce přímých ekvivalentů má v druhém jazyce skupina o přátelství a nejvíce nepřímých ekvivalentů obsahuje skupina o lásce. Ve všech sémantických skupinách najdeme frazémy s ekvivalentem přímým i částečným, a mezi frazémy o lásce se naopak nevyskytují ty nepřímé.

Frazeologii je věnováno mnoho literárních děl a to jak v tištěné, tak i elektronické podobě. Každý autor však na tuto vědu pohlíží jiným způsobem, a proto i přes dobrou dostupnost zdrojů nebylo vždy snadné si vytvořit objektivní přístup k tomuto tématu. Ke sběru teoretických informací sloužily kromě jiných i publikace Františka Čermáka. V druhé části jsem se inspirovala slovníky idiomů a přísloví, dokonce mnohdy i ilustrovanými, neboť mi napomáhaly ke správnému pochopení. Ne vždy byly cílové skupiny frazémů zastoupeny ve slovnících ve větších počtech a od toho se také odvíjí

množství spojení, uvedených v mé bakalářské práci. Při komparaci česko-ruského frazeologického materiálu mi byla nápomocna příručka *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*, která byla vydána Masarykovou univerzitou v Brně.

Závěrem bych ráda řekla, že psaní této práce mi pomohlo nejen k rozšíření slovní zásoby, ale také k osvojení základních znalostí z oblasti idiomatiky. Pro mne, jako autorku, byl tedy účel psaní splněn. Rozbor frazeologických jednotek byl pro mne zajímavým a to zejména tehdy, když jsem se seznamovala s jejich ekvivalenty v cílovém jazyce. Dle mého názoru je to věda, která by neměla zaostávat před jinými a naopak by se měla co nejvíce dostávat do zorného pole lidí a to pokud možno studentů.

5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

- 1) CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Vydání druhé. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2812-7.
- 2) ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná = Czech and general phraseology*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2007. 718 s. ISBN 978-80-246-1371-0.
- 3) ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1982.
- 4) ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., V Karolinu 2., dopl. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.
- 5) MLACEK, Jozef. *Slovenská frazeológia*. Bratislava: SPN, 1977.
- 6) MOKIJENKO, Valerij Michajlovič a Ludmila STĚPANOVÁ. *Ruská frazeologie pro Čechy: Ruskaja frazeologija dlja Čechov*. 2. vyd., (rozš.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-1916-9.
- 7) STĚPANOVÁ, Ludmila. *Česká a ruská frazeologie: diachronní aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0795-7
- 8) ŠEBEK, František. *Česká frazeologie*. Nové, laciné vyd. V Praze: F. Šebek, 1869. 424 s.
- 9) VLČEK, Josef. *Porovnání slovní zásoby ruského jazyka se slovní zásobou českého jazyka*. Praha: Univerzita Karlova, 1985. Sborník pedagogické fakulty Univerzity Karlovy.
- 10) ŽAŽA, Stanislav. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. 2. přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2058-X.

Slovníky

11)ČELAKOVSKÝ, František Ladislav. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích: připojena je též sbírka prostonárodních českých pořekadel*. V Praze: Lika klub, 2000. ISBN 80-86069-04-4.

12)DUBROVIN, Mark Isaakovič a Olga PAROLKOVÁ. *Ruské frazeologismy názorně: = Russkije frazeologizmy v kartinkach*. Moskva: Russkij jazyk, 1981.

13)MOKIJENKO, Valerij Michajlovič a Alfred WURM. *Česko-ruský frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0406-0.

14)NIKITINA, Tat'jana Gennad'jevna. *Učebnyj slovar' ruskoj frazeologii: na ruskom i češskom jazykach : zábavný slovník ruské frazeologie*. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7489-002-4.

15)PODLESNYCH, Alena. *Ruské idiomy: Russkije frazeologizmy*. Brno: ComputerPress, 2011. Jazykové učebnice pro samouky (ComputerPress). ISBN 978-80-251-2779-7.

16)STĚPANOVÁ, Ludmila. *Rusko-český frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1750-9.

17)ŚWIERCZYŃSKI, Andrzej, Dobrosława ŚWIERCZYŃSKA a Eva MRHAČOVÁ. *Slovník přísloví v devíti jazycích*. V Praze: Universum, 2008. ISBN 978-80-242-2021-5.

Elektronické zdroje

¹https://cs.wikipedia.org/wiki/Fraz%C3%A9m#Frazeologick.C3.A1_homonymie

²<https://cs.wikipedia.org/wiki/Fraz%C3%A9m>

³MLACEK, Jozef, ĎURČO, Peter a kolektiv autorov. *Frazeologická terminológia*. [online]. Dostupné na: http://www.juls.savba.sk/ediela/frazeologicka_terminologia/

⁴<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3309>

6. РЕЗЮМЕ

Данная бакалаврская работа занимается фразеологизмами с точки зрения теоретической и практической. Её главной целью является расширение знаний о часто используемых оборотах и поэтому я эту тему выбрала. Мы постоянно произносим много фразеологических сочетаний несмотря на то, что об этих фразах мало что знаем.

Эти словосочетания являются частью коммуникативного процесса несмотря на то, что не знаем их значение или функцию. Кроме общей теории в моей работе можно найти тоже конкретные фразеологические обороты включая их краткие характеристики и их русские эквиваленты. На следующих страницах приводятся основные понятия, встречающиеся во фразеологии. Теоретическая часть посвящена подходам к классификациям фразеологизмов.

Теоретическая часть посвящена более подробному анализу теории фразеологии. В начале этой части мы познакомились с фразеологией что касается истории и современности и мы тоже привели несколько определений.

Анализ русского и чешского фразеологического материала, находящийся в практической части, был проведен на основе кратких характеристик отдельных фразеологизмов и изучения словарного материала. Для сравнения фразеологизмов были использованы фразеологические словари и теоретические публикации.